

Yliopistojen tutkimusmenot ja kokonaiskustannusmalli

■ Paavo Pelkonen ja Timo Kolu

Thomas Wilhelmsson ja Johanna Björkroth arvioivat ns. kokonaiskustannusmallin käytönoton johtaneen merkittävään byrokratian lisääntymiseen täydentävän eli yliopistojen ulkopuolisen rahoituksen osalta (*Tieteessä tapahtuu* 3/2011). Tutkijoiden aikaa kuluu aiempaa enemmän erilaisten rahoitusten hallinnointiin ja seurantaan sen sijaan, että aika käytettäisiin luovaan tieteelliseen työhön. Byrokratian vähentämiseksi he esittävät siirtymistä luottamukseen perustuvaan tutkimuskulttuuriin sekä kokonaiskustannusmallista ja siihen liittyvistä seurannoista luopumista.

Kirjoittajien kanssa on helppo olla samaa mieltä luottamuskulttuurin ensisijaisuudesta hyvän tutkimusympäristön luomisesta seurantaan ja valvontaa painottavan kulttuurin sijaan. Uutta luova tieteellinen työ edellyttää luottamukseen nojaavaa autonomiaa. Voidaan perustellusti myös kysyä, onko kokonaiskustannusmalli tosiasiallisesti johtanut parempaan tutkimuskustannusten arviointiin ja voimavarojen tarkempaan kohdentamiseen.

Suomen virallisessa tilastossa on seurattu ja raportoitu tutkimustoimintaa ja sen kustannuksia vuodesta 1971 alkaen. Tilastoinnin periaatteet ovat noudattaneet yhteisiä kansainvälisiä standardeja, erityisesti OECD:n luomia tilastointiperiaatteita, joiden laidinnassa Suomi on ollut aktiivisesti mukana. OECD:n *Frascati Manual* määrittelee tutkimus- ja kehittämistoiminnan tilastoinnin periaatteet. Koska sen uusin versio (2002) viihesteltiin Tilastokeskuksen kehittämisspäällikkö Mikael Åkerblomin johdolla, ovat sekä osaaminen että kansainväli-

set vertailunäkökohdat olleet kunnossa, kun tutkimustoiminnan tilastoja on laadittu.

Tässä voidaan viitata vain lyhyesti virallisen tilaston tuottamisen tapoihin, tarkemmin niihin voi tutustua Tilastokeskuksen verkkosivuilla (www.tilastokeskus.fi). Olennaista on se, että tilaston laatimisen periaatteena on ollut pyrkimys kartoittaa tutkimuksen kokonaiskustannukset. Tilastoidut kokonaiskustannukset sisältävät sekä palkkakustannukset että niihin liittyvät sivukulut, rakennusten käyttömenot, aineet ja tarvikkeet, muut käyttömenot, rakennusten hankintamenot sekä käyttöomaisuuden muut hankintamenot, jotka sisältävät infrastruktuurimenot niiltä osin, miltä ne palvelevat tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Listasta tuskin puuttuu olennaisia menoeriä. Yliopistojen tutkimustoiminnan menot perustuvat yliopiston henkilökunnan ajankäyttötutkimukseen sekä kyselyyn, jossa kerätään esimerkiksi ulkopuolisen tutkimusrahoituksen tiedot. Ajankäyttötutkimuksessa tutkijat ovat tarkan päivittäisen kirjanpidon avulla arvioineet työnsä jakautumista tutkimustoimintaan ja muihin tehtäviin. Ajankäyttötutkimus on toistettu noin kymmenen vuoden välein. Tutkimuksen ja muun toiminnan suhteelliset osuudet ovat muuttuneet melko vähän. Tutkimustoiminnan osuus on ollut noin 40 prosenttia yliopiston tutkimus- ja opetushenkilökunnan perusrahoituksesta työpanoksesta.

Kokonaiskustannusmalliin siirtyminen johti Suomen Akatemiassa tutkimuksen merkittävään kallistumiseen. Aiemmin tutkijat hakivat Akatemialta rahoitusta tutkimushankkeensa välittömiin kustannuksiin, joiden päälle lisät-

tiin yliopistolle kohdentuva noin 14 %:n erä (ns. lisäkustannusmalli). Malli edellyttää, että rahoitusta saava yliopisto tai tutkimuslaitos huolehtii tutkimuksen aiheuttamista muista kustannuksista sekä tarjoaa tilat ja välineet tutkimuksen suorittamiselle. Tätä varten organisaatiot saavat perusrahoitusta valtion budjetista. Kokonaiskustannusmallissa yliopistot ja tutkimuslaitokset hakevat Akatemialta rahoitusta kaikkiin projektin kustannuksiin ja lisäävät näiden kustannusten päälle yleiskustannusosuuden, joka vaihtelee 100 %:n molemmin puolin. Jos yleiskustannukset vyörytetään tutkimushankkeisiin oikein, muutoksen ei pitäisi vaikuttaa olennaisesti yliopistojen kokonaistutkimusmenoihin. Jokin ei kuitenkaan näytä täsmäävän, jos verrataan yliopistojen tutkimustilastossa esittämiä kustannuksia Suomen Akatemialta haettuihin kustannuksiin.

Vuonna 2009 yliopistojen tutkimuksen kokonaiskustannukset olivat 1,085 mrd. euroa. Tällä panostuksella tehtiin yhteensä 14 134 tutkimustyövuotta. Keskimääräinen henkilötyövuoden kokonaiskustannus oli 76 800 euroa. Biotieteellisen tutkimuksen keskikustannukset olivat hie- man tätä alemmat eli 69 000 euroa henkilötyövuotta kohden. Menot ovat selvästi alemmat kuin Suomen Akatemian hankehakemuksissa arvioidut keskimääräiset kustannukset. Teimme karkean vertailulaskelman poimimalla satunnaisesti joukon eri yliopistojen Akatemian biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen toimikuntaan lähettämistä tutkijatohtorin määrärahojen ja akatemiahankkeiden hakemuksista syksyllä 2010. Näissä hankehakemuksissa arvioidut laskennalliset kustannukset ovat noin 95 000 euroa henkilötyövuotta kohden. Ne ovat yli 30 % suuremmat verrattuna vuoden 2009 biologisen tutkimuksen aiheuttamiin keskikustannuksiin yliopistoissa virallisen tilaston mukaan.

Yliopistojen uudet yleiskustannuskertoimet näyttävät johtavan myös toiseen yllättävään lopputulokseen. Yliopistoja on perinteisesti pidetty tehokkaina tutkimuksen toteutuspaikkoina verrattuna tutkimuslaitoksiin. Nykyisten yleiskustannuskerrointen valossa tilanne näyttää kovin toisenlaiselta, sillä yliopistoissa tehtävä

tutkimus on nykyisin jopa kalliimpaa kuin tutkimuslaitoksissa tehtävä tutkimus. Tutkimuslaitosten yleiskustannuskertoimet ovat 68–110 %, yliopistojen puolestaan 75–112 %. Bio- ja ympäristötieteiden alalla tämä hämmästyttää, kun otetaan huomioon tutkimuslaitosten henkilökuntarakenne ja laaja asemaverkosto. Heijastavatko yliopistojen nykyiset yleiskustannuskertoimet tutkimustoiminnasta todella aiheutuvia kustannuksia vai onko niihin siirtynyt osa yliopistojen muiden päätoimintojen, koulutuksen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kuluista?

Kokonaiskustannusmallin käyttöönottola on tavoiteltu lisää läpinäkyvyyttä tutkimusrahoitukseen. Ainakaan toistaiseksi läpinäkyvyys ei ole merkittävästi lisääntynyt. Selvyttä siitä, miksi tutkimus on merkittävästi kalliimpaa kuin aiemmin, ei ole olemassa sen enempää kuin siitä, miten yleiskustannusten erot eri yliopistojen ja tutkimuslaitosten välillä ovat selitettävissä. Sen sijaan kokonaiskustannusmallin mukaisten yleiskustannuskerrointen käyttöönotto on johtanut merkittäviin tiedepoliittisiin seurauksiin, joita järjestelmämuutoksella tuskin tavoiteltiin.

Suomen Akatemian keskeinen tehtävä on kohdentaa tutkimusrahoitus tehokkaasti laadultaan korkeatasoiseen tutkimukseen. Kokonaiskustannusmallin käyttöönotto on monella tavoin ongelmallinen tämän tavoitteen kannalta. Ensinnäkin Akatemian myöntöjen osuudet hankerahoituksessa ovat laskeneet. Biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen toimikunnalle tulleista hakemuksista vain 18 % saa rahoituksen. Tällä hetkellä merkittävä osa tiukan kansainvälisen arvioinnin perusteella erinomaisiksi arvioiduista hankkeista jää rahoittamatta samanaikaisesti, kun kasvava osa Akatemian rahoituksesta kohdentuu yleiskustannusten mustaan aukkoon.

Tilanne on absurdi. Päätöksillä allokoidaan vähäisiä ja tiukkaan kilpailtuja varoja epämääräisen informaation perusteella yleisluonteisiin tarkoituksiin sen sijaan, että ne kohdennettaisiin korkeatasoisen informaation perusteella Akatemian toiminnan keskeiseen päämäärään, kansainvälisesti laadukkaan tutkimuksen rahoittamiseen.

Tutkimusjärjestelmän näkökulmasta nykytilanne edistää tehottomuutta myös kahdel-

la muulla tavalla. Kun rahoitusta ei voida kohdentaa hankkeille, jotka sen ansaitsisivat, hankkeiden toteutus viivästyy. Niitä mahdollisesti edistetään niukemmin resurssein, esimerkiksi tutkimukselle osoitetun perusrahoituksen varassa, jolloin hankkeet edistyvät hitaammin ja tuloksia saadaan myöhemmin. Mikäli tämä ei ole mahdollista, hankkeet tulevat myöhemmin uudelleen Akatemian käsiteltäviksi ja saavat mahdollisesti rahoituksen, jolloin niiden toteutus on tarpeettomasti myöhästynyt. Tehottomuutta syntyy nyt myös siitä, että Akatemia tosiasiallisesti myöntää eniten rahoitusta niille,

joiden yleiskustannukset ovat korkeimmat. Laadukkaan toiminnan palkitseminen näkökulmasta tilanne on nurinkurinen.

Paavo Pelkonen on professori ja Suomen Akatemian biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen toimikunnan puheenjohtaja.

Timo Kolu on erikoistutkija Suomen Akatemian biotieteiden ja ympäristön tutkimuksen yksikössä.